

Kazak Yer Adlarının Oluşumunda Efsanelerin Rolü

The Role of Legends in the Formation of Kazakh Place Names

Yılmaz YEŞİL*
Hidayet ERGÜN**

Öz:

Milletler hayatlarında karşılaştıkları her varlığı tanımak ve anlamlandırmak için farklı isimlendirme yollarına başvurmuşlardır. Yer adı verilirken o yerle ilgili efsaneler de üretilmiştir. Tüm bunlar yapılırken genel olarak kavuşamayan âşıklar, yurdu için savaşan kahramanlar, topluma mal olmuş kişiler ve evliyalara adlarını yerlere aktarmışlardır. Toplum nezdinde önemli olan bu şahsiyetler ya da olaylar yerlere aktarılmıştır. Toplum hafızasında yer alan bu efsaneler sözel hafızadan mekâna aktarılarak mekânın kutsallığı ve önemi gözler serilmiştir. Toponimi ve toponomastik, yer adları bilimi demektir. Yer isimlerinin, kökenlerinin, anlamlarının, kullanımlarının bilimsel araştırması olarak ifade edilebilir. Toponimi, ad bilimi olan onomastik biliminin bir alt dalıdır. Ad biliminin bir alt kolu olarak gelişmeye başlayan yer adları bilimi, tarih, sosyoloji, antropoloji, biyoloji gibi değişik bilim dallarının da ilgilendikleri bir alan olarak dikkati çekmiştir. Verilişinde pek çok etkenin bulunduğu yer adları, bir coğrafyanın, toprak parçasının oraya yerleşen boylar tarafından vatanlaştırılmasının ilk ve en önemli aşamasını teşkil etmektedir. Kadim zamanlardan itibaren dünya üzerine yayılan Türkler, Suriye, Anadolu, Azerbaycan ve Balkanlar bölgelerine yerleşmeye

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi. Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü.yyiesel@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6605-3541.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. hidayetergunkz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3808-0846.

başladıklarında buralardaki isimleri Türk fonetiğine uygun adlara dönüştürürken ilk defa kendileri tarafından keşfedilen yerlere de Türkçe adlar vermişlerdir. Bu adlandırma geleneğinde, fizikî özellikler, etnik adlar, şahıs adları ve renk adları ön plana çıkmaktadır. Bunun bir başka deyişle dile getirilmesi ise Türkler ruh dünyalarında kurmuş oldukları yapıyı dış dünyaya da taşımakta cömertçe davranmışlardır. Kültür iklimlerini gerçek dünyadaki adlandırmalarla yeryüzüne nakşederek, Türk kültüründen beslenen dilin kalıcı olması, yerleştikleri yeri kendilerine göre düzenleyerek kendilerine has tam tekâmül etmiş bir dünya arzu ettiklerinin bir tezahürü olarak yorumlanması olabilir diyebiliriz. Biz yapmış olduğumuz bu çalışmada adlara kaynaklık eden efsanelerin zenginliğini ortaya koymaya çalışarak mekânın insanlar için nedenli önemli olduğunu Kazak efsaneleri aracılığıyla göstermeye çalışacağız.

Anahtar sözcükler: Kazak, efsane, toponim.

Abstract:

Nations have resorted to different ways of naming in order to recognize and make sense of every being they have encountered in their lives. When naming a place, legends about that place were also produced. While all this was being done, the lovers who could not be reunited in general, the heroes who fought for their homeland, the people who cost the society and the evliyas transferred their names to the places. These personalities or events that are important to society have been transferred to places. These legends contained in the memory of society were transferred from verbal memory to space, revealing the sanctity and importance of space. Toponymy and toponomastics means the science of place names. It can be expressed as a scientific study of place names, their origin, meaning, use. Toponymy is a sub-branch of the science of onomastics, which is the science of names. The science of place names, which has started to develop as a sub-branch of name science, has attracted attention as an area of interest of various sciences such as history, sociology, anthropology, biology. Place names, which have many factors in their issuance, constitute the first and most important stage of the nationalization of a geography, a piece of land by the tribes that settled there. The Turks, who have spread over the world since ancient times, when they began to settle in Syria, Anatolia, Azerbaijan and the Balkans, gave them names appropriate to Turkish phonetics, and also gave Turkish names to the places discovered by them for the first time. In this naming tradition, physical characteristics, ethnic names, personal names and color names come to the fore. In other words, the Turks have been generous in carrying the structure they have established in their spirit world to the outside world. Turkish culture cultural climate the earth with the language of Fed naksedere designations in the real world to be settled, and the place of their own by editing a fully-evolved by themselves can be interpreted as a manifestation of the desire world, we can say that. In this study, we will try to reveal the richness of the legends that are the source of the names and show why space is important for people through Kazakh legends.

Keywords: Kazakh, legend, toponym.

Giriş

Modern toplumlar öncesi insanların hayatı sorgulama ve çevresinde gördüğü her şeyin oluşumu, kökeni ile ilgili bir bilgileri yoktu. Düşünce dünyalarında açıklayamadıkları bazı durumlarda nesnelere kökeni ile ilgili anlatı türleri oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu anlatı türleri sözlü kültürün oluşmasını devamında da yazılı kültüre aktarımı gerçekleştirmiştir. Bu anlatı türlerinden biri de efsanedir.

Efsanenin tanımı dilimize Farsçadan geçmiştir. Batı dillerindeki karşılığı ise legendus olarak aktarılmaktadır (Sakaoğlu, 1980: 4). Efsanelerle ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Şükrü Elçin efsaneyi: “İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren, aynı coğrafya, aynı toplum, arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet ve merasimlerin oluşmasında rolü olan masal” olarak tanımlamaktadır (1986: 314). Ali Berat Alptekin efsaneyi, “Dini, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımlarıdır.” şeklinde açıklamaktadır (2014: 15).

Efsanenin tanımı ile ilgili en kapsamlı ve en çok kabul gören tanımlama ise Grim kardeşler tarafından yapılmıştır: “Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.” (Sakaoğlu, 1992: 9).

Boratav, efsane ve masal arasındaki farkı açıklarken iki türün biçim, dil, nitelik özellikleri üzerinde durmaktadır; Masal ve efsane türünün karıştırıldığını belirterek iki türün arasındaki farkın sonunda olduğuna dikkat çekmiştir. Efsanelerin sonunun olumsuz bittiğini masalların ise mutlu sona ulaştığını belirtmektedir (Boratav; 2015: 85-86).

Saim Sakaoğlu'nun “Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu” adlı çalışmasında efsaneler oluşum şekillerine göre dört gruba ayrılmaktadır:

1. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler
2. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler
3. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler/mitik efsaneler
4. Dini efsaneler/ Tanrı ve kahramanlar ilgili efsaneler (Sakaoğlu, 1992: 15-16).

Efsaneler üzerinde önemli çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı olan Boratav da efsaneleri oluşum şekillerine göre farklı başlıklar altında incelemiştir.

1. Yaratılış efsaneleri,
2. Tarihlik efsaneler,
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler,
4. Dinlik efsaneler (Boratav; 2015: 113).

Kazak Türklerinde ise efsane terimi anız olarak adlandırılmaktadır. Bu anlatı türü ile ilgili olarak Kazak efsaneleri hakkındaki ilk çalışmalar 19. yy da yapılmıştır. Bu dönemde Rus Çarlığı bünyesinde bazı asker, bilim adamı, misyoner vb. kişiler aracılığıyla Kazak Türklerinin efsaneleri de araştırılmaya ve yazıya geçmeye başlanmıştır (Ergun, 1997, C.1: 94).

Kazak efsaneleri ile ilgili yapılan araştırmalarda ilk başlarda masal-efsane birlikte değerlendirilmiş ve yapılan çalışmalarda bu iki tür birbirinden ayrı olarak değerlendirilmemiştir. Masal ve efsane arasındaki ayrımı ortaya koyan ilk kişi ise Şoqan Wälihanov olmuştur. Wälihanov efsaneleri tarihi şahsiyetler ve olaylar ile ilgili olarak düşünerek onların destan ve masaldan ayrı olduğuna dikkat çekmiştir. G. N. Potanin de Wälihanov gibi efsaneyi masaldan ayrı bir tür kabul ederek çalışmalarında derlemiş olduğu malzemeleri bu ayrıma göre vermiştir (Yıldırım 2012: 2103). Kazak Türklerinde efsanelerin derlenmesi yayımlanması ve tasnifiyle ilgili olarak çok sayıda çalışma yapılmıştır.¹ Bu tasnif çalışmalarında özellikle bu çalışmayla da ilgili olanlardan biri S. Qasqabasov tarafından yapılmıştır. Qasqabasov Kazak efsanelerini temelde tarihi ve toponomik olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir. O, bir yerde olan olayları olağanüstülük ve sihirle ilişkilendirilmeden anlatılmasından oluşan efsaneleri, toponomik efsane kategorisinde incelemiştir. Bu tarz efsanelerin başlıca özelliği o yer adının nasıl ortaya çıktığını anlatmak olmayıp orada meydana gelmiş olan olayı haber vermektir (Qasqabasov, 2002: 131-151; Yıldırım 2012: 2013-2104).

Yerler adlarıyla birlikte varlığını devam ettirmişlerdir. Milletlerin sessiz mühürleri, kimlikleri, kültürleri, hayatı, doğayı yorumlayış şekilleridir. Çalışmamızda bu coğrafya da yaşayan kadim Türk topluluğunun yer verdikleri adlar ve bu adların menşei ile ilgili efsanelerden oluşmaktadır. Çalışma da kullanılan metinler Babalar Sözi 80. Ciltte yer alan “Toponimciq Anızdar/ Toponomik Efsaneler” dan seçilmiştir.

2. Yer adı ve Efsane

Nesneleri, varlıkları birbirinden ayıran en önemli şey adlarıdır. Ad, bir kimseyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2011: 23). İnsan çevresinde gördüğü nesnelere anlamlandırma yeni karşılaştığı kavram ile eskileri ayırtmak amacıyla bir adlandırma sitemine gitmektedir. Bu işlemi yaparken farklı sistemler geliştirmiştir. Bu ad verme ile ilgilenen bilim dalına ise Ad Bilim adı verilmektedir. Ad bilim de kendi içerisinde farklı varlıkların adlarının incelenmesine göre farklı gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplardan birisi de yer adlarını inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalı ise yer ad bilim olarak bilinmektedir (Sakaoğlu, 2001: 9-11). Adlar sayesinde insanlar bilinmeyi bilinir hale getirmiş ve adsızlıktan kaynaklanan tedirginlik ve güvensizliği de ortadan kaldırış olur (Yeşildal 2018: 49).

Yer adları insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanla birlikte yaşar ve yine insanla birlikte başka coğrafyalara taşınırlar. Toplumlar yaşadıkları bölgeye kendilerinden izler bırakmak için kendi kültürlerinden izler vererek yer adını oluştururlar. Adlandırma yapmanın gizemsel/ büyüsel bir etkisinin olduğu da düşünülmektedir. Sedat Veyis Örnek bu konuya Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde değinerek adların büyüsel etkisi ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur (1973: 11). Yer adı verilirken uygulanan en yaygın sistem ise o yer adı ile ilgili bir efsane üretmektir. Bu efsaneler genel olarak insanlar etrafında şekillenmektedir. Önemli şahsiyetlerin adları verilirken kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer adları milletlerin kültürlerinin aktarılmasında kullanılan sessiz birer mühürdür.

1 Bu konuyla ilgili olarak bk. Yıldırım 2012: 2102-2104.

Yaşanılan dönem içerisinde önemli hizmetleri olmuş kişiler, kahramanlık gösterenler, evliya adlarının yaşatılması, unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla yer adının verilmesi yaygın bir kullanımdır. Toplumların sözel hafızasında yer eden olay ya da kişiler belirli bir süre sonra unutulmak zorunda kalmaktadır. Toplum hafızasında yer eden birtakım olayların/kişilerin gelecek nesillere aktarılıp kalıcı hale getirilmesindeki en önemli unsur, bunların sabit bir mekâna aktarılması/kaydedilmesidir. Böylece toplum hafızasında yer eden bu durum kişi ya da olay gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu aktarım bir yerin, bölgenin, coğrafyanın adı olarak yaşatılması ya da bahsi geçen bölgede türbe, anıt veya mezarın inşası ile gerçekleşmektedir. Yapı, aynı zamanda bu bölgenin kutsal mekân olarak kalmasında da önemli bir etki yaratmaktadır.

Kazak Türklerine ait anlatı metinleri çevresinde oluşmuş çok sayıda yer adları bulunmaktadır. Bu anlatıların büyük bir kısmı efsane şeklinde olup bu efsane metninin yekûnu oldukça fazladır. Bu metinler içerisinde halkına hizmet etmiş kahramanlar, evliyalar ya da düşman iki ailenin birbirini seven fakat kavuşamayan genç âşıkları etrafında şekillenen yer adları ile ilgili anlatılar mevcuttur. Bu metinlerin bazıları örnek teşkil etmesi açısından çevirisi yapılarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Göl/Pınar Adları:

Türk kültürü açısından yer-su kültürün önemli olgularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurt/ vatan yer ve sudan meydana gelmektedir. Bu bakımdan su ve suya yakın olan yerler Türk kültüründe önemlidir.

Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre, Türkler evrenin üç bölümden meydana geldiğini düşünmektedirler. Bu düşünce ile ilgili olarak ilk bulgulara da Göktürk Kitabelerinde rastlanılmaktadır. Kültigin’de: “Üze kök teñgri asra yağız yir ılındu da ikin ara kişi oğlu kılınmış” (Ergin, 2004) şeklinde bu algı Göktürk Kitabelerinde yer almıştır. Evrenin üst kısmı “gök”, alt kısmı “yer”, orta kısmı ise insanoğlunun yaşadığı “Yer-Sub” olarak zikredilmiştir. Kitabeye göre Yer-Su, “Iduk Yiri-Sub”u olarak verilmektedir çünkü “Iduk Yir-Sub”u Kök Tanrı tarafından yaratılmıştır (Ergin: 2004: 12-13).

“Türk Dünyası Masallarında Su Kültü” adlı makalesinde su kültürüne değinen Kadriye Türkan su maddesi ile ilgili olarak: “Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türetilmiştir. Başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır” (2012: 136). Mehmet Yardımcı da “Yer- Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması” adlı makalesinde Türk kültüründe suyun önemini şu şekilde ifade etmiştir: “İnsanoğlu ilk çağlarda, yeryüzündeki temel maddeleri aramış ve suyu buldukları dört temel maddenin anası kabul etmiştir. Bütün kültürlerde olduğu gibi geleneksel kültürümüzde de başlangıçta yalnızca su olduğu ve ilk canlıların su aracılığıyla yaratıldığı kabul edilir”. Dede Korkut “suya ecel gelmez” sözünü bu gerçekten hareketle söylemiştir. Çünkü Türk mitolojisi suyu ölümsüz kabul etmekle kalmaz, Tanrı’nın önce suyu yarattığını kabul eder. Bu nedenle Türk efsanelerinde geçen Dirilik Suyu önem arz etmektedir.” (Yardımcı: 2013: 6).

Yer- Su maddesi genelinde suların da canlı birer varlık ve suyun ruhunun olduğu inancı ile sulara adakların adandığı çeşitli kaynaklar aracılığı ile belgelenmiş durumdadır. Bahsi geçen konu ile ilgili olarak Mirali A. Seyidov, tarihin çok eski çağlarında Türklerin Yer-Su olarak adlandırdıkları bu inanaşa bağlı olarak, dört Hun kabile reisinin, yılın beşinci ayında Lunk-Çenk ırmağında bir araya gelerek, Kök-Tanrı'nın yanı sıra Yer-Sulara da kurban adadıklarını ifade etmiştir (1996: 259). “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri” adlı çalışmasında Erman Artun; “Su kültü, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir ve tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna inanılmaktadır. Suyun şifa verici, arındırıcı gücüne inanç, Türk mit, efsane ve destanlarına da yansımıştır” şeklinde açıklamaktadır (Artun, 2013: 3). Bahaddin Ögel, Köktürklerin yer-su inancınının kültür içerisinde önemli bir yeri olduğunu belirterek yer-su 'yun kutsallaştırıldığını, onlara birer kişilik verildiğini belirtmektedir. Ögel ırmağın akarsuyun en büyüğü olduğunu ifade etmekte ve akarsuyun büyüklüğüne göre, bir boyun veya kavmin, kendi suyudur şeklinde ifadeye yer vermektedir (2014: 409-411). Yaylak-kışlak hayatı yaşayan bir toplumun en kutsalı elbette yer ve sudan oluşacaktır. Toplumlar yerleşim yerlerini genel olarak su ve suya yakın yerlere kurmuşlar ve suyun olduğu yer kutsal olarak görülmüştür. Nasıl oluştuğunu bilmediği bu yerler onlara hayat verirken aynı zamanda toplum da onu canlı bir varlık olarak görmüş ve ruhu olduğu düşüncesiyle kutsallaştırmıştır.

Efsanelere göre nehirlerin, ırmakların ve göllerin oluşumu genel olarak, gözyaşı ya da birbirine kavuşamayan âşıkların gözyaşları ile meydana gelmektedir. İncelenen metinlerden Ayagöz, Sulu Göl, Balkaş, Döngelik Göl adlı yerler kavuşamayan âşıkların gözyaşları ile oluşmuştur. Burabay metninde ise bölgede yaşayan boyu, posu, görüntüsü ile halkın yakalamak istediği erkek devenin bir kişi tarafından yaralanması ve devenin akıttığı gözyaşı sonucu o bölgede bir gölün oluştuğu anlatılmaktadır.

Dağ/Taş/Yer Adları

Türk mitolojisinde tabiat kültleri önemli bir yer tutmaktadır. Kültler içerisinde dağlar önemli bir yerde bulunmaktadır. Yerleşim yerleri genel olarak su kenarları ya da dağ eteklerinde kurulmuştur. Kazak kahramanlık anlatılarında dağlar genel olarak kahramanın yurdu, sığınağı olarak geçmektedir. Türk mitolojisinde dağlar ile ilgili oldukça fazla inanış bulunmaktadır. Ormanlık bir alan olmasından hareketle dağlar kahramanın zora düştüğünde sığındığı, kendisini güvende hissettiği yerler olarak bilinmektedir. Köroğlu anlatmalarında Jembilbel de dağ zirvesinde ulaşılması güç bir yer olarak tasvir edilmektedir. Yine Ötüken Türk kültüründe, mitolojisinde önemli yere sahip kutsal dağ olarak geçmektedir. Dağların kutsallığından hareketle aynı zamanda da kurban sunulan, hac yolculuğu yapılan yerler olduğu belgelerde zikredilmiştir (Roux, 2011: 62). Abdulkadir İnan yer-su ile ilgili olarak: “Dağların, göllerin, ırmakların bazılarının kutsal kabul edilmeleri nedeniyle yer-su olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Yer-suların canlı varlıklar olduğu ve yine buraların ruhlarının olduğu inancının yaygın olduğunu belirtmektedir. Yüksek yüce dağlara, ırmaklara kutsal törenler, adaklar adandığı belirtilmektedir (2006: 31-32).

P.N. Boratav dağlar ile ilgili olarak dünya'nın bittiği yerde Kaf Dağı'nın duvar oluşturduğunun düşünüldüğünü belirtmektedir. Dağlar aynı zamanda gerçek üstü

varlıkların cinlerin, perilerin yaşadığı mekân olarak belirtilmektedir (2016: 55). Yaylak-kışlak hayatı yaşayan toplum uğraş alanı, geçim kaynağı olduğu için düz alanlarla, ovalarla çok fazla ilgilenmemiş genel olarak yüksek dağları, dağ tepelerindeki yaylakları mekân tutmuşlardır. Doğa şartları ve yaşam şekli toplumların yaşam alanlarını belirlemiş ve şekillendirmiştir (Ögel, 2014: 542). Hem kendileri hem de hayvanları için önem arz eden yer-suların farklı da olan Türk toplumu bu mekânları kutsal olarak görmüş onları sıradan bir nesne olmaktan çıkararak birer ruh taşıdığı inancından hareketle adlarına adaklar adamış törenler düzenlemiştir.

Dağlar, tepeler, mezarlar ya da türbeler yurt için canını feda etmiş kahramanların, evliyaların ya da kavuşamayan âşıkların adlarını ya da başlarından geçen olayları yansıtmaktadır. Toplum oluşumunu açıklayamadığı yerleri bir efsane ile açıklamaya çalışmaktadır.

Efsaneler olduğu bölgede aynı zamanda o bölgenin koruyuculuğunu da üstlenmektedir. Halk efsaneden hareketle yaşadığı çevreye zarar vermez ve onu korumaya çalışır. Torangılı Evliya metninde bunu görebilmekteyiz. İncelenen metinde evliya olduğu düşünülen birinin mezarının başında biten ağaca zarar verildiği takdirde zarar veren kişilerin başına kötü şeylerin geldiği aktarılmaktadır. Yine bu metinlerden Tastöbe metninde taş kesilme motifi dikkat çekmektedir. Babasının kendisini başkasıyla evlendirmesine razı gelmeyen kızın evden kaçarken babasının bedduasıyla taşa dönüşmesi de dikkate değer metinlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşumu ya da nereden geldiği belli olmayan yerler ve mezarlar etrafında efsaneler yoğun olarak işlenmektedir.

Çalışmada yer alan metinlerin bazıları daha önce Yıldırım (2012) tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bazı metinlerin ise daha önce yayımlanmış olan metinlerden farklı varyantları da yer almaktadır. Biz burada her iki tarzda olan metinleri de Türkiye Türkçesine aktarmış bulunuyoruz. Daha önce aktarılan ya da farklı varyantları verilen metinlere burada yer verilmiş ilgili kaynağa metnin sonunda gönderme de yapılmıştır. Efsaneler verilirken bazı kavramların Türkiye Türkçesine doğrudan aktarılmadığı için olduğu şekilde bırakılmıştır.

Metinler

Ağıbay Kesken Kumbel

Kenesarı, Naurızbayve komutan Ağıbay, Kırgızlarla yapılan bir savaş sırasında Aladağ'ı aşıp Issık Göl'e akan Kumbel nehrinde buluştular. Nehrin şiddetli akmasından dolayı karşıya geçmek zormuş. Ağıbay Batır nehrin önüne taşları yığıp önünü kapatmalarını söyledi böylece karşıya geçmelerini sağladı. O günden sonra bu nehre Ağıbay Kesken Nehir denilmeye başlandı (Babalar Sözi 80, 2011: 27-28).

Aydaharlı- Qudayberli

Eski zamanlarda Kudayberli diye bilinen bir kahraman varmış. Kahramanlığı bilinirmiş. Bir vuruşta taşı un ufak eder ufalarmış. Kudayberlinin Aydarlı(ejderha) diye bir de can yoldaşı varmış. Ejderha Kudayberlinin sürüsüne göz kulak olurmuş.

Kudayberli de ejderhaya senede bir tane at verirmiş böyle mutlu mesut yaşayıp gidermiş. Günlerden bir gün Kudayberli'nin tek evladı sürünün yanına gelmiş, gelen çocuğu ejderha yutup almış. Bunu duyan Kudayberli sinirlenerek ejderhanın yanına gelmiş. İki bir kavgaya tutuşmuş Kudayberli ejderhanın kuyruğunu koparmış gücü yetmeyince çareyi kaçmakta bulan ejderha dağın eteğinde yeri yararak mağaranın içine kaçmış o günden sonra bu yere Kudayberli-Aydaharlı denilmektedir (Babalar Sözi 80, 2011: 31).

Aqbiykeş

Eski zamanda bir hükümdar varmış bu hükümdarın Akbiykeş adında bir kızı varmış. Bir gün obaya saldırı olmuş obadaki bütün malları düşman alıp gitmiş. Bu durumu gören Akbiykeş çalınan malların peşinden mallarını aramaya çıkar. Akbiykeş düşmana yetişemeyince kâhinlere danışıp fikir sorar. Akbiykeşin yetişemediğini görünce düşmanlar dinlenelim diye bir yerde dururlar. Düşmanlar dinlenirken Akbiykeş bunları yakalar ve malları sağlam bir şekilde geri alırlar ancak bu kavgada Akbiykeş ağır yaralanır. Kızın burada ölmesinden, yapmış olduğu kahramanlıktan dolayı ona hürmeten bu yere bundan sonra Akbiykeş denilmeye başlanır (Babalar Sözi 80, 2011: 34).

Aqmola (I. Nüşa)

Eski zamanda okumanın, yazmanın olmadığı zamanlarda Arka civarında bir molla okuma yazma öğretmeye gelir. Çocuklara ders verir. Molla köy köy gezerek çocuklara ders verir. Halk mollaya hürmet eder saygı duymuş, hürmetten dolayı adı ile değil Akmolla diye hitap edermiş. Mollanın ders verdiği yere bir cami inşa ettirilmiş. İlerleyen zamanda halk buraya ilk önce Akmolla Camisi daha sonra da Akmolla demeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 36; Yıldırım 2012: 2116.).

Aqmola (II. Nüşa)

Zamanın birinde Arka civarında herkes onu tanır, bilirmiş, sadece okumuşluğu ile değil kâhinliği ile de tanınmış. Sadece okuma-yazma öğretmez kimin ne derdi olursa ona yardıma gidermiş. Kimin müşkülü olursa ondan yardım istemiş. Zamanı gelip de molla ölmeye yaklaşınca halktan kendisini uzağa götürüp gömmelerini istememiş. Başına bir mezar taşı dikin yeter demiş. Mola ölünce halk tarafından gömülmüş başına dikilen mezar taşı da dikildiği an beyaz renge dönüşmeye başlayınca halk bu yere Akmolla demeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 36-37; Yıldırım 2012: 2116.).

Aqşora Men Baltoranın Eskertkişi/ Akşora ile Baltoranın Anıtı

Aktaw şehrinin çıkışında bir anıt var bu Türkmen kızı Akşora ile Baltoranın anıtı. Halk arasında eski zamandan bir efsane olarak anlatılmaktadır.

Türkmen yiğidi Baltora zengin Türkmen kızı Akşoraya âşık olur. İki genç birbirini sever ve kaçarlar. Kızın babası bunların arkasından adam gönderir. Arkalarından

giden adamlar bunları yakalar ve öldürürler. Bunun sonucunda kızın ana-babası bunların aşkı unutulmasın diye anıt yaptırıp buraya dikerler (Babalar Sözi 80, 2011: 41).

Ayagöz

Geçmiş zamanın birinde güzelliği tarifsiz, dillere destan Ayagöz adında bir kız yaşamış. Ayagöz büyüüp serpildiğinde aynı köyde yaşayan Jaysanla birbirine âşık olmuşlar ve birbirlerine söz vermişler kavuşmak için. Günlerden bir gün Noyıs adında niyeti kötü bir yiğit Ayagöz'e talip olmuş. Bunu duyan Jaysan dayanamadı. Noyıs bir fırsatını bulup Jaysanı sakat bıraktı. Bunun acısına dayanamayan Ayagöz kahroldu, yemeden içmeden kesildi kimseyle konuşmadı, kimsenin sözünü dinlemedi, günlerce uyumadı, ağladı, gözyaşları sel oldu aktı, şelaleye dönüştü. Bu olayın üzerine orada yaşan halk bu nehre Ayagözün gözünden akan yaş, Ayagözün gözü dedi. O günden bu güne Ayagöz olarak adlandırılmaya başladı (Babalar Sözi 80, 2011: 55).

Buwrabay

Arkanın civarında evliya oluşunu düşünülen bir erkek deve bölgede dolanırımı bu devenin güzelliği boyu posu halkı mest edermiş. Devenin bu güzelliğini bilen bir yiğit onu takip edip yakalamaya niyetliymiş. Bir gün yiğit devenin peşinden onu yakalamaya gitmiş sivri bir odunla deveyi yaralamış. Ağır yaralanan deve dağın diğer tarafına kaçarak bir yere çökmüş. Devenin sesi öyle çok çıkmış ki kimse cesaret edip bakmaya gidememiş. Devenin sesi kesilince yiğit cesaretini toplayıp bakmaya gitmiş. Devenin yanınca varınca görmüş ki deve bir taşın yamacına çökmüş gözünden akan yaşlarda orada göle dönüşmüş işte bu olaydan sonra herkes bu göle Burabay demeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 94).

Torañgılı Äwliye/ Torañgılı Evliya

Eski zamanın birinde gökten mi yoksa gaupten mi bilinmez bir çocuk peyda olmuş. Bazıları dermiş ki bu çocuk kız bazıları da dermiş ki bu çocuk erkektir. Çocuk erkek gibi görünürmüş. Bu nereden geldiği belli olmayan çocuk gel zaman git zaman erken yaşında vefat etmiş. Halk çocuğu öldüğü yere gömmüşler. Bir zaman sonra çocuğun mezarının başında bir ağaç peyda olmuş. Mezarın başında olmaz işler meydana gelmekteymiş. Halk da bu durumu çocuğun evliya olduğuna yormuş. Halk bu mezarın olduğu yere Torañgılı Evliya demeye başlamış. Her kim ki bu mezarın başındaki ağaçtan bir parça alsın ağırmayan yeri kalmazmış. Başına olmaz işler gelir rahatsızlanır, hasta olurmuş. Bu sebepten dolayı kimse o mezara ve mezarın başındaki ağaca dokunmaz, zarar vermezmiş (Babalar Sözi 80, 2011: 251).

Tas Töbe/ Taş Tepe

Eski zamanın birinde zengin bir bey varmış. Bu beyin güzeller güzeli bir de kız varmış. Bey, bu güzeller güzeli kızını kendisi gibi zengin biriyle evlendirmeyi düşünmekteymiş ancak kızın gönlü fakir bir delikanlıdaymış. Kızın babası kızının fakir

biriyle evlenmesine razı gelmezmiş. Kız babasının sözünü dinlememiş ona karşı gelecek sevdiğiyle birlikte olmaya karar vererek evden ayrılmış. Kızının yaptığına içeren bey kızın arkasından taş olup kalasın diye beddua etmiş ve kız taş kesilip kalmış. Bu olaydan sonra halk kızın taşa dönüşüp kaldığı bu yere “Taş Töbe” demeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 241).

Otawtas/ Otağtaş (I. Nüsha)

Eski zamanın birinde Boranbay diye nam salmış bir zengin adam yaşarmış bu adamın aydan güzel Cemile diye bir de kızı varmış. Boranbayın kızı ile beyin emrinde çalışan genç birbirlerine âşık olmuşlar. Beyin kızı ile bu yiğit anlaşıp bir gün beraber kaçmışlar. Haberi alan Boranbay kaçan gençlerin arkasından adamlarını göndermiş. Boranbayın adamları bu iki aşığı bir tepede yakalamış ve gençleri bu tepeden atmış. O günden beri bu tepe Otavtas yani âşıkların otağı olarak anılmaya başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 230; Yıldırım 2012: 2118).

Otawtas/ Otağtaş (II. Nüsha)

Eski devirlerden birinde zengin bir bey hüküm sürermiş. Bu beyin ay parçası gibi güzel yüzlü, güneş gibi parlak gözlü bir kızı varmış. Bir gün beyin kızına bir ihtiyar evlenmek için talip olmuş ancak kızın sevdiği bir yiğit varmış. Düğün hazırlıkları yapılırken kız sevdiği yiğit ile birlikte kaçmış bunu duyuna baba arkalarından adamlarını gönderip onların yakalanarak öldürülmesini emretmiş. Kız ve yiğidin peşinden gelen adamlar bir yerde bunlara yaklaştıkları sırada kız Allah'ım bizi bunlardan kurtar diye dua etmiş. Bu duanın üzerine büyükçe bir taş yerinden kalkmış ve kız ile yiğit bu taşın içine girmiş daha sonra taş yerine geri oturmuş. Bu taşın Otavtaş diye adlanmasının sebebi buymuş (Babalar Sözi 80, 2011: 230; Yıldırım 2012: 2118).

Sarjal Men Qosşoqı/ Sarjal ile Kostepe

Sarjal ile Kosşoqı abla kardeş iki kişiymiş. Annesiz büyüyen bu kızları babaları büyütmüş. Vakti gelip evlenip evden gidecekleri vakit babaları buna izin vermezmiş. Kimseye vermeye de razı gelmezmiş. Abla ile kardeş anlaşıp evden kaçmaya karar vermiş. Evden kaçtıklarını gören babaları arkalarından büyükçe bir taş atarak taş olun demiş. Ondandır bu taş büyükçe bir dağa dönüşmüş (Babalar Sözi 80, 2011: 232).

Äwliye Ata/ Evliya Ata

Eski zamanda Karahan adlı bir yiğit yaşarmış. Bu yiğit Ayşa Bibiye âşık olmuş. Fakat Ayşe bibinin atası ile Karahan adlı yiğit birbirine düşmanmış. Günlerden bir gün Karahan adlı yiğit Ayşa bibinin köyünü basarak onu kaçırmış. Ayşa bibinin atası Karahan'ın arkasından adamlarını göndererek onları öldürmek istemiş. Karahanla birlikte kaçan Ayşa bibi Asa Nehrinden geçerken suya düşmüş. O zaman Ayşa bibinin peşinden gelen adamlar Ayşa bibinin başlığına yılan sokarak onu öylece göndermişler. Ayşa bibi başlığı giydiği zaman yılan, başından soktu. Karahan Ayşa bibiyi alarak şifa versin diye bir mollaya getirdi.

Ayşa bibinin öldüğü yere bir mezar yaptırdı. Kendisi içinde bir mezar kazdırarak ölesiye kadar mezarının başında gezdi durdu. Mezarın yakınından ayrılmadı. Karahanın bu hareketinden dolayı halk onu evliya olarak adlandırdı. Mezarın bulunduğu yere de Evliya Ata demeye başladı (Babalar Sözi 80, 2011: 56).

Äwliye Qız/ Evliya Kız

Eski zamanın birinde yaşlı bir karı koca ömür sürermiş. Bu yaşlı çiftin bir de kızları varmış. Günlerden bir gün mekân tuttıkları bu yerde bir hastalık yayılmaya başladı. Bazı beyler yurtlarını başka yere taşımak için göç etmeye başladı. Göç eden kabile arasında bu yaşlı çift ve kızları da varmış. Onlarda göç eden kafilenin içindeymiş. Göç ederlerken kızları onlara şöyle dedi:

Ben gittiğimiz yerde öleceğim. Öldüğüm yere beni gömün. Gömüldüğümün ertesi günü mezarımın yanından üç tane bulak çıkacak. Bir ağaç çıkacak. Hastalık yayılan yurdum bu sudan içerse hastalıkları iyi olacak dedi. Kızın dediği yere geldiklerinde kız öldü. Gömüldüğü günün ertesinde üç bulaktan su akmaya başladı. O bulaktan akan suyu içen hastalar iyileşmeye başladı. Bu yerden akan suya da halk Evliya Kız demeye başladı (Babalar Sözi 80, 2011: 57).

Äşekey Qız/ Eşekey Kız

Eşekey şimdiki Akmola eyaletinin Korğancın civarındaki Kulanötpez nehri boyunca hüküm süren zengin bir adamın kızı imiş. Jongarların çapulculuk yaptığı bir dönemde Jongar askerleri Eşekeyin yurduna kadar gelmiş. Jongar komutanı Eşekeyin atasına kızını istiyorum eğer kızını bana vermez buyruğuma karşı gelersen bütün yurdunu kırıp geçiririm diye söz söylemiş. Bunun üzerine Eşekeyin ve atası ve halkı kızını vermeye razı gelmişler elçi gelen kişiye kabul ettiklerini belirtmişler. Eşekey bir şart koştu: otuz gün oyun kırk gün toy isterim öyle varırım dedi. Ev düzülü yiğit içeriye girdi eşyalarını çıkarıp uzandığında Eşekey beline bağladığı hançeri Jongar Yiğit'inin kalbine sapladı bunu gören Jongar askerleri de Eşekeyin başını kılıçla aldılar. Jiğidi öldükten sonra Jongar askerleri geldikleri yere kaçarak gittiler. Eşekeyin halkına yaptığı bu kahramanlık unutulmadı. Eşekeyin öldüğü yere onun adını verdiler (Babalar Sözi 80, 2011: 59).

Balqaş/ Balkaş (I. Nüşa)

Eski zamanın birinde gölün kenarını mekân tutan zengin adamın güzel bir kızı varmış. Kız gönlünü fakir bir yiğide kaptırmış. Bu iki genç birbirlerini çok severmiş. Bu durumu kızın yengesinden başka kimse de bilmezmiş. Yengesi bir gün kıza babasının kızı bu fakir yiğide vermeyeceğini eğer niyeti varsa da bu yiğitle kaçmasını tembihlemiş. Yengesinin sözlerini haklı bulan kız kaçmaya karar vermiş. Yengesi günlerden bir gün kızın ağabeyine kız ile oğlanın durumunu ağzından kaçırmış. Bu durumu öğrenen kızın ağabeyi yiğidi araştırıp sorarak onu takip etmiş ve yiğidin canını almış. Sevdiğinin öldüğü haberini alan kız sevdiğim gitti artık benim yaşamam neye yarar. Ben de öleyim kendimi sulara atayım aç balıklara yem olayım diyerek göle kendini

atar. Kızın kendini attığı gölün adı “ Balık Aç” geçmişten bu güne kadar söylene söylene Balkaş olup gelmiş² (Babalar Sözi 80, 2011: 65).

Balkaş/ Balkaş (II. Nüşa)

Eski zamanda Balkaş adlı zengin bir bey yaşarmış bu beyin İle adında güzeller güzeli bir de kızı varmış. İle'nin zekası ve güzelliği her tarafta bir efsane gibi yayılmış. İle'ye dünürçüler gelmeye başladı ancak İle kız gelenlerden hiçbirine dönüp de bakmadı. O yerde Karatal adlı fakir bir yiğit vardı. Fakir fukaraya yardım ederdi. Bir gün Balkaş Bey yemek veriyordu. Bu yemekte ozanlar şiirler söyledi, sırtı yere değmeyen pehlivanlar güreş tuttu. Usta at binenler yarıştı. Bu aşu verirken Balkaş Bey'in aklında kızının gelecekte evleneceği yiğidi bulur düşüncesi de yok değildi. Bu aşta Karatal ile İle buluştu bir görüşte birbirlerinin gönlüne düştüler. Karatal'ın kızına iltifat etmesinden Balkaş Bey çok rahatsız olmuş kızını bu fakir yiğide layık görmüyordu. Mutluluğun sadece zenginlikle olabileceğini düşünüyordu.

İle Karatal'ı sevdiğini babasına söyledi ve ondan izin istedi. Balkaş Bey izin vermedi ve onun adının anılmasını yasakladı. En sonunda İle ile Karatal birlikte köyden kaçtılar. Kızının Karatal ile kaçtığını öğrenen baba adamlarıyla bunların arkasından peşlerine düştü onları yakaladı. Babasına bir çift söz söyledi. İle: “Baba ben sadece Karatal'ı seviyorum. Hayatında zenginlikten başka bir şeyin güçlü olduğunu fark edemedin. O güç aşk” Senden don dileğim: hayattayken birlikte olmadık bizi Karatal ile birlikte göm” dedi ve kendisini kayalıktan aşağıya bıraktı. Kızının Paramparça olmuş bedenini gören Balkaş aklını yitirdi. Aradan biraz vakit geçtikten sonra kendine gelen Balkaş Bey yanındakilere “Ben bu dünyada çok büyük bir kötülük ettim. İnsan için en büyük zenginlik de mutluluk da evladiymış. Bunu şimdi anladım. Yaşarken yaptığım fenalığı o dünyada temizleyeyim İle ile Karatal iki nehrim olsun.” Diyerek iki gencin ortasına yatarak kendisini hançerledi. Kısacası Balkaş Gölü, Balkaş Bey'in gözyaşından meydana gelmiştir (Babalar Sözi 80, 2011: 65-66; Yıldırım 2012: 2116-2117).

Baykonır

Bir yıl nehir boyunda büyük bir yurt kurulmuş. Bu yurttaki bütün mallar kırılıp kalmış. Bundan sonra bir bey Konır (kahverengi) adlı kızını gelin etmiş. Aradan biraz zaman geçtikten sonra ağabeyi çocuklar ne yapıyor diye merak etmiş ve kardeşine bakmaya gelmiş. Bir görmüş ki kardeşinin rahatı yerinde. Ağabeyini çok güzel ağırlayıp misafir etmiş. Sonrasında kardeşi ağabeyine sormuş: Ağabey eğer yurdumda hala mal yoksa malımdan mal al, yılki yoksa yılkımdan yılki al git demiş. Ağabeyi kardeşinin verdiklerini alıp yurduna geri dönmüş. Halkı bunu nerden alıp geldin diye sormuş. Ağabeyi kardeşinin durumunu anlatmış. Onun olduğu yere biz de gidelim onun gittiği yer güzelleşiyor, zenginleşiyor, malları semiriyor demiş. Konır'ın gittiği yerin güzelleşmesinden, zenginleşmesinden dolayı Baykonır denilmeye başlanmış (Babalar Sözi 80,2011: 62-63).

2 Balkaş Gölü ile ilgili farklı anlatılar da bulunmaktadır. Konumu itibari ile farklı efsanelere ya da farklı anlatılara kaynaklık etmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Bk: (Yıldırım, 2012: 2116-2117).

Batıq

Sarmantay boyunda Batık diye bir yiğit varmış kendi zamanında halkının kadısı imiş. Alşağır yiğit ile ikisi kardeş gibi yakın dostmuş. İhtiyarlık zamanında yayladan göç edecekleri zaman iyiden iyiye hasta olmuş. Daha fazla gidemeyip Ağoy Irmağının kıyısına konmuşlar. Daha fazla ileriye gidemeyeceğini anlayınca yoldaşlarına vasiyet etmiş. Benim gideceğim yer buraya kadar beni daha fazla taşımayın uzağa götürmeyin. Bu yerin adı Karakesek olup kalsın diyerek gözlerini yummuş. Yoldaşı Alşağır haberi duyunca yanına gelmiş. Sonraları Ağoy Irmağı Batık diye anılmaya başlanmış. Yurt oldu şehir oldu. Nehrin kıyısında da Batık'ın mezarı vardır (Babalar Sözi 80, 2011: 79).

Bayanawıl

Eski zamanın birinde zenginliği ile dört civara nam salmış bir adam varmış. Onun ay parçası gibi Bayan adında bir kızı varmış. Güzelliği dillere destan imiş. Bayanın güzelliği günden güne her tarafa yayılmaya başlamış. Bayanı almak isteyenlerde günden güne artmaktaymış ama Atası Bayanı istemeye gelenleri kabul etmezmiş. Gelen baskılardan iyice sıkılan Karabay kızına layık bir damat bulmak için başka yollar aramaya başladı. Ayagözden tümene kadar her yeri güzelleştirdi cennet gibi yaptı. Oyunlar koydu. Bayanı görmeye gelen yiğitler Bayanın köyü nerede diye sora sora gelmeye başladılar. Sonrasında bu güzel ülke Bayanavıl olarak adlanıp gitti (Babalar Sözi 80, 2011: 80-81; Yıldırım 2012: 2117).

Beğazı/ Begaz

Bu dağın Beğazı diye adlandırılması Kazak-Kalmak savaşında Kazak kahramanı Begayım adlı kızın adı ile ilgili olduğu söylenilmektedir. Kazak halkı kızın kahramanlığına hürmet etmektedir. Kazaklar kahraman kızların azlığından azalmaması için dilekte bulunup Begayım'ı Beg-az şeklinde dönüştürerek söylemeye başlamışlar. Kız uzaktan gelip savaştan sonra dağın bir yamacına uzanmış. Kahraman dinlenmeye, uyumaya başlayınca öyle hemen uyanmazmış günler geceler geçermiş. Bunu bilen düşman, kız uyuyunca onu öldürüp bir çukur kazıp içine atmış çukurun üzerini de büyük bir taşla kapatmış. Kazak halkı kız gelmeyince savaşta öldü diye düşünmüş. Kızın hürmetine Arkanın o uzun dağına Beğazı adını vermiş (Babalar Sözi 80, 2011: 87).

Sulu Köl/ Sulu Göl

Eski zamanların birinde Yedi boyundan zenginliği ile ünlü bir beyin Sulu isminde akıllı, güzel bir kızı varmış. Sulu boy içinden hiçbir yiğidi beğenmiyor boyun dışından fakir bir yiğidi beğeniyormuş. Atasının bu güzel kızını fakir birine vermeye gönlü razı değilmiş. Babasının bu düşüncesine karşı olan kız bir gün gölde kayık ile giderken suya düşüp ölmüş. Kızın atası gölün ortasından kızın düştüğü yere kadar taş döşeterek kızının kaybolduğu yeri taşlarla çevirmiş. Daha önceleri bu göl başka adla anılsa gerek ancak bu olaydan sonra oradaki bütün halk bu göle Sulu Göl demeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 235).

Döngelik Köl/ Döngelik Göl

Genç bir yiğit komşu köylerden birindeki kızın birine âşık olmuş. Âşıkların niyeti kavuşmakmış ama kızın ana babası bu duruma karşı gelmekteymiş. Kızın sevdiği çocuk fakirmiş ve kızın babası kızını zengin bir yere vermek niyetindeymiş. Kız ile yiğit kaçmaya anlaşır kaçmışlar. Peşlerinden de adamlar bunları aramaya çıkmış. Tam yakalamak üzereyken ata atlatıp kaçmaya başlamışlar kız ata atlarken kolundaki bilezik yere düşmüş ve düştüğü yerde de böl göl meydana gelmiş. Bunları takip edenler gölün karşısında kalmış ve kız ile yiğit gözden kaybolmuş o günden sonra buraya Döngelik Göl denilmeye başlamış (Babalar Sözi 80, 2011: 100; Yıldırım 2012; 2114).

Sonuç

Sözlü anlatıların oluşum ve dönüşüm süreci kapsamında ilk olarak mitlerin oluştuğu kabul edilir. Mitleri sırasıyla efsaneler, masallar, destanlar, menkıbeler, halk hikâyeleri ve memoratların takip ettiği belirtilmektedir. Bu sıralama meydana gelirken biri bittikten hemen sonra diğerinin başlaması gibi bir durum söz konusu olmadığı, anlatıyı oluşturan şartlar ve anlatının tüketiminin de anlatının devam süreci üzerinde etkili rol oynadığını ifade edilir. Ayrıca mitlerden sonra mitolojik kökenli efsanelerin ortaya çıktığı, bazı sözlü anlatım türlerindeki motif ve anlatım türü gibi unsurların kendilerinden sonra çıkan anlatılara geçtiğini dile getirilir. Efsanelerin kendi motifleriyle süslü olan dünyası, içinde yaşanan dünyadan birçok yönleriyle farklılık gösterir. Bizim için imkânsız gibi görülen şeyler efsane dünyası için son derece tabiidir. Bu dünyanın zaman ve mesafe kavramları saat ve metre ile ölçülemez; onun, adları olmayan husûsi ölçüleri vardır. Hatta bu ölçüler efsaneden efsaneye de farklılık gösterir. Burada bir varlığın ya da maddenin şekil değiştirmesi başka bir varlığın oluşumuna yol açmıştır, yani çamurun dönüşümünün sonucu insanın oluşumunun başlangıcıdır. Efsane, olayları kültürel değerlerden, halkın geçmişinden getirdiği aneler bütününden kaynaklanan; çoğunlukla hadiseler veya yerler hakkında anlatılan, olağanüstü özellikler barındıran; olaylarının tarihi bir temelini olduğu ve inanç içerdiği düşünülen, olmuş veya olması muhtemel olarak kabul edilen, oluşum, dönüşüm ve yok oluş gibi durumları açıklayan ve inandırıcı olan sözlü anlatılara efsane (Yeşil 2015: 27-28) denilmektedir. Burada da açıkça ifade edildiği gibi efsaneler bir nesnenin ya da bir yerin oluşumu veya dönüşümü ile ilgilidir.

İnsanlar bilmedikleri ya da merak ettikleriyle ilgili fikir sahibi değilse bile onu sözlü anlatı türü ile bilindir kılmaya çalışırlar. Kazak efsanelerinde incelenen yer adları ile ilgili metinlerde o yerlerin adının nereden geldiğini anlatan metinler değerlendirilmiştir. Yer adlarının oluşumu ile ilgili incelenen ve aktarımı yapılan efsanelerde genellikle kahramanlık ve aşkın ön plana çıktığı görülmektedir. Böylece insanlar yaşamış oldukları duyguları mekânlar ya da olaylar dâhilinde somutlaştırarak bugünlere taşımak istemişlerdir. Bunu da bir yerin oluşumunda kişileri ön plana çıkararak ya bir kahramanlığa bağlı olarak ya da büyük bir aşk sonucunda kişilerin kavuşamamalarının onların adının yaşamasında o yerle bütünleşmesinde etkili olduğu görülmüştür. Evliyalar, gelecekte haber verenler ve toplum içerisinde önemli işler yapan kişilerin isimleri yer adı ile bütünleştirilerek gelecek nesillere aktarımı sağlanmıştır. Bu da özellikle sözlü kültür döneminde kültürel hafızanın günümüze dek ulaşmasında oldukça büyük bir rol oynamıştır.

Kaynakça

ALPTEKİN, Ali Berat, (2014), *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Babalar Sözi. C. 80, (2011), Astana: Foliant Baspası.

BORATAV, Pertev Naili. (2015). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Bilge Su Yayınevi, Ankara.

BORATAV, Pertev Naili, (2016), *Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

ELÇİN, Şükrü, (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ERGİN, Muharrem, (2004), *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERGUN, Metin, (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I*. Ankara: TDK Yayınları.

İNAN, Abdulkadir, (2006), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin, (2014), *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih kurumu Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis, (1973), *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ROUX, Jean Paul, (2011), *Eski Türk Mitolojisi*. çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: Bilge Su Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim, (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.

SAKAOĞLU, Saim, (1992), *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basım Evi.

SAKAOĞLU, Saim, (2001), *Türk Adbilimi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SEYİDOV, M.A., (1996), “Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi”, çev. Sadettin Gömeç. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 18, 28, 259 - 265.

Türk Dil Kurumu. (2011). “Ad”, *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKAN, Kadriye, (2012), “Türk Dünyası Masallarında Su Kültü”, *Milli Folklor*, 93, 93-135.

YILDIRIM, Seyfullah, (2012), “Kazak Türklerin Toponomik Efsaneleri”, *Turkish Studies*, 7/1, 2101-2121.

QASQABASOV, Seyit. (2002), *Janazıq*, Astana: Avdarma Baspası

YEŞİL, Yılmaz, (2015) *Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme*, Ankara: Kalemkitap.

YEŞİLDAL, Ünsal Yılmaz, (2018), “**Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri**”, *Milli Folklor*, 119: 48-59.

İnternet Kaynakları

- ARTUN, Erman, (2013). “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/>, (Erişim: 17.09.2021)
- YARDIMCI, M. (2013), “Yer-Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/> , (Erişim: 18.09.2021)

Extended Abastact:

Nations have resorted to different ways of naming in order to recognize and make sense of every being they have encountered in their lives. When naming a place, legends about that place were also produced. While all this was being done, the lovers who could not be reunited in general, the heroes who fought for their homeland, the people who cost the society and the evliyas transferred their names to the places. These personalities or events that are important to society have been transferred to places. These legends contained in the memory of society were transferred from verbal memory to space, revealing the sanctity and importance of space. Toponymy and toponomastics means the science of place names. It can be expressed as a scientific study of place names, their origin, meaning, use.

Toponymy is a sub-branch of the science of onomastics, which is the science of names. The science of place names, which has started to develop as a sub-branch of name science, has attracted attention as an area of interest of various sciences such as history, sociology, anthropology, biology. Place names, which have many factors in their issuance, constitute the first and most important stage of the transformation of a geography into a homeland by the tribes who settled there. The Turks, who have spread over the world since ancient times, when they began to settle in Syria, Anatolia, Azerbaijan and the Balkans, gave them names appropriate to Turkish phonetics, and also gave Turkish names to the places discovered by them for the first time. In this naming tradition, physical characteristics, ethnic names, personal names and color names come to the fore. In other words, the Turks have been generous in carrying the structure they have established in their spirit world to the outside world. Turkish culture cultural climate the earth with the language of Fed naksedere designations in the real world to be settled, and the place of their own by editing a fully-evolved by themselves can be interpreted as a manifestation of the desire world, we can say that. In this study, it was tried to show why space is important for people by trying to reveal the richness of the legends that are the source of the names through Kazakh legends.

It is considered that myths are formed first within the scope of the process of formation and transformation of oral narratives. It is noted that myths are followed by legends, fairy tales, epics, legends, folk tales and memoires, respectively. While this sequence is occurring, it is stated that there is no situation such as the beginning of the other immediately after the end of one, the conditions that make up the narrative and the consumption of the narrative also play an effective role in the continuation process of the narrative. In addition, it is stated that myths and legends of mythological origin appear after myths, and elements such as motifs and narrative types in some types of oral expression pass to narratives that come out after them. The world of legends, decorated with its own motives, differs in many ways from the world in which it is lived.

Things that seem impossible to us are extremely natural for the world of legends. The concepts of time and distance of this world cannot be measured by hours and meters; it has specific measurements that do not have names. In fact, these measures also differ from legend to legend. Here the shapeshifting of one being or substance has led to the formation of another being, that is, the result of the transformation of mud is the beginning of the formation of man. The myth arises from the totality of legends,

events brought by cultural values, the people's past; mostly about places or events told with exceptional properties; it is contained in a basis in the history and faith of the event considered, has been or likely to be regarded as the formation, transformation and extinction of situations, such as explaining and convincing oral legend is called. As is made clear here, legends are about the formation or transformation of an object or a place.

One of the indicators that nations have set their seal on the earth is the names of the places. Historical geography means the study of residential areas inhabited by people in the past in all respects, using modern geographical methods of the present, in reality. However, since the content of such an in-depth study cannot be included in the scope of an article, we have to keep our review more limited. Places have continued to exist with their names. The silent seals of nations are their identity, culture, life, and the way they interpret nature. In our study, the names of the ancient Turkish community living in this geography are composed of legends related to the names and origin of these names. The study was carried out on the basis of works that contain legends about Kazakh place names. The study was completed with the evaluation made on these texts written in Kazakh Turkish. People try to make it known by the type of oral narrative, even if they do not know or have no idea what they are wondering about. Texts describing where the name of those places came from have been evaluated in the texts related to the place names studied in Kazakh legends.

In the legends studied and transmitted about the formation of place names, it is often observed that heroism and love come to the fore. Thus, people wanted to carry the feelings they had experienced to the present day by embodying them in places or events. It has also been seen that the inability of people to meet, either as a result of heroism or as a result of great love, has been effective in integrating their name into that place in the life of a place by bringing people to the forefront in the formation of a place. Evliyas, future messengers and the names of people who do important jobs in society were integrated with the place name and transferred to future generations. This, in turn, played a very big role in the preservation of cultural memory to this day, especially during the period of oral culture. In doing this study, we wanted to examine the toponomic legends of Kazakh Turkishness. However, there may be other geographical locations that we have overlooked, and perhaps we may have made incomplete assessments about their location. However, we hope to pave the way for some research on the geography of Turkestan.